

RAMAN

FOR RESEARCH AND CONSULTANCY

رامان للبحوث والاستشارات

Jeopolitik Değişimler Irak ve Suriye'de Türkiye-İran Rekabetini Nasıl Derinleştiriyor?

2023

Yazar: Berk Özmeral

Merkez Hakkında

Raman, Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi gelişme ve trendleri inceleyen bir araştırma ve danışma merkezidir. Merkezimiz, zengin ve sağlam bir bilgi tabanı oluşturan, aynı zamanda da yerel ve bölgesel ihtilafların anlaşılmasına ve çözümlenmesine katkıda bulunan yayınlarını oluştururken gelişmiş araştırma araç ve yöntemlerinden yararlanmaktadır.

Araştırma ilkelerimiz, yerel ve bölgesel uyumsuzlukları anlama ve politika önerileri sunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu noktada, Raman, istikrar ve ilerlemeyi teşvik eden bir perspektifi yayınları yoluyla ilgili taraflara sunmayı ilke edinmiştir. Bu doğrultuda, Raman Araştırma ve Danışma Merkezi, bahse konu hedefe dönük olarak bir referans kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Istanbul/ Türkiye

E-posta: info@ramancenter.org

İçindekiler

Özet.....	2
Giriş	3
Çatışma ve Güç.....	4
Küresel Sahnede Zayıflayan ABD, Orta Doğu'daki Tarihsel Güç Rekabetlerini Yeniden Alevlendirecek Güç Boşluğuna Yolu Nasıl Açıyor? 5	
Yeni Ortadoğu'da Ekonomik Rekabet	6
Suriye Çatışması ve İran-Türkiye ilişkileri	7
Savaş Sonrası Kuzey Suriye'deki Stratejik Güç Dengesi	9
İran'ın Suriye'deki Stratejik ve Ekonomik Hedefleri	12
İran'ın Suriye'deki Yatırım ve Stratejisinin Sınırlamaları.....	17
Türk-İran Rekabeti için Bir Sınırlama Mekanizması Olarak Suriye'deki Rus Varlığı19	
Irak'ta Türkiye ve İran Rekabeti	23
Irak'ta Türkiye ile İran arasında Bölgesel Enerji Hakimiyeti Mücadelesi24	
Irak'ta Enerji Rekabeti Politikası	26
Ninova Vilayeti'nde Türkiye-İran Rekabeti.....	29
Sonuç	34
Yazar Hakkında	35
Kaynakça	36

(Bu metin İngilizce orijinal versiyonundan tercüme edilmiştir.)

Özet

Bu yazı, Türkiye ve İran'ın Orta Doğu'da kontrol ve nüfuz için giriştikleri jeopolitik güç mücadelesini analiz etmektedir. Yazının ilk bölümü, bu rekabetin bağlamını açıklamayı ve ABD'nin Orta Doğu'daki varlığını nasıl önceliksizleştirdiğini ve bu rekabetin ortaya çıkması için bir güç boşluğunu nasıl yarattığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aşağıdaki bölümler Türkiye ve İran'ın Suriye ve Irak'taki artan varlıklarını analiz etmekte ve Türkiye ile İran'ın Suriye ve Irak'ta kaynaklar ve siyasi nüfuz için nasıl bir güç mücadelesi içinde olduklarını göstermektedir.

Giriş

Türkiye ve İran, kendi imparatorluk dönemlerinde tarihsel olarak askeri ve kültürel hakimiyet için rekabet etmiş olan bölgesel güçlerdir. Osmanlı ve çeşitli Pers hanedanlarının imparatorlukları, bölgesel muadillerinin çoğundan nispeten daha sanayileşmiş ve gelişmişken, nihayetinde büyük güçler olarak statülerini kaybettiklerinde, yeni kurulan Türkiye ve İran devletleri, 20. yüzyılın, Batı Avrupa güçlerinin ve ardından ABD ve Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'daki jeopolitik gelişmeler üzerinde önemli bir nüfuza sahip olacağına dair yeni jeopolitik gerçeklerini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ne Türkiye ne de İran sömürge olmasalar da, siyasi kararları dünya sahnesindeki çeşitli güçlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye, Sovyetlerin Türk topraklarına müdahale tehdidi nedeniyle Amerika liderliğindeki Sovyet karşıtı bloğa katıldı ve Amerika'nın ve İngilizlerin çıkarları 1950'lerde İran'ın iç politikasını büyük ölçüde etkilemiştir. Hem Türkiye hem de İran, Soğuk Savaş sırasında daha büyük güçlerin siyasetinden etkilenirken, her ikisi de güçlü bir ulusal kimlik ve kendi kaderini tayin hakkını korumuştur. Her ikisi de, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi ve 1979'da İran'daki İslam Devrimi gibi, Soğuk Savaş çerçevesinin dışında kalan politikalar ve eylemlerle sonuçlanan güçlü bir ulusal kimlik ve kendi kaderini tayin etme duygusunu sürdürmüşlerdir.

Hem İran'ın hem de Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde bağımsız görüşlü politikalara yönelmesi, iki ülke arasında gelecekteki bir güç rekabetine zemin hazırlamıştır. Türkiye ve İran 20. yüzyılda ve 21. yüzyılın başlarında dış politika anlaşmazlıkları yaşamış olsalar da, iki ülkenin anlaşmazlıklarını geride bırakan çeşitli diğer konularda yakınlaşma nedeniyle, bunların daha

büyük bölgesel rekabetlere dönüşmesi engellenmiştir. Çeşitli hususlardaki bu yakınlaşma göz önüne alındığında, daha dostane bir ilişki sürdürmek iki ülkenin karşılıklı çıkarınaydı. Bu yakınlaşma döneminin zirvesi, her iki ülkenin de Ortadoğu'da Trump yönetimi altında ABD tarafından güçlü bir şekilde desteklenen Suudi Arabistan-BAE-Mısır blokuna şiddetle karşı çıktıkları 2010 - 2020 yılları arasında olmuştur. Ankara ve Tahran, ortaya çıkan bu bloktan dışlandıklarını düşündüler ve daha yakın siyasi ilişkilere girdiler. İki ülke, Irak Kürdistan Bölgesi'nin 2017'de düzenlediği bağımsızlık referandumuna karşı çıkma hususunda da ortak paydada buluşmuşlardır. Türkiye'nin o dönemde İsrail ile gergin ilişkisi de, Türk-İran ilişkisine katkıda bulunmuştur. 2023 yılı itibarıyla Türkiye ve İran'ın ortak paydada bulunduğu birçok faktör artık jeopolitik olarak geçerli değil. Sonuç olarak, iki ülke politik konularda kendilerini daha fazla anlaşmazlık içinde buluyorlar. İki ülke arasında ortak dış politika çıkarlarının olmamasının yanı sıra ABD'nin bölgede azalan etkisi, Türkiye ile İran arasındaki bölgesel gerilimi de şiddetlendirmektedir.

Çatışma ve Güç

Farklı devletler veya imparatorluklar arasındaki gerçek güç çekişmeleri ancak bölgede nesnel olarak daha güçlü bir gücün yokluğunda ortaya çıkabilir. Bunun nedeni, tüm ulusların rekabet eden ve çatışan çıkarlara sahip olması ve en güçlüsünün doğal olarak, kendisinin, daha küçük güçlerin çıkarlarını ve emellerini doğrudan veya dolaylı olarak bastırarak çıkarlarını dayatmasıdır. 20. Yüzyılda Ortadoğu'daki tarihsel rekabetler ve yerel sorunlar hiçbir zaman ortadan kalkmazken, dönemin iki dünya süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin çıkarları bölgedeki olayların gidişatına büyük ölçüde etki etmiştir. İran-İrak savaşı gibi yerel meseleleri yansıtan

çatışmaların bile, bölgesel çatışmayı yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'ni zayıflatma konusundaki ulusal güvenlik çıkarları için kullanan ABD'den büyük ölçüde etkilenen sonuçları olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin tek küresel süper güç ve ABD dolarının dünya rezerv para birimi olduğu küresel bir siyasi sistem altında, Amerika Birleşik Devletleri, hiçbir gücün bu istikrarı bozmamasını ve Kuveyt'e müdahale eden Saddam Hüseyin gibi herhangi bir bölgesel aktörün bu çıkarlarla çelişen güç emelleri olması durumunda bunun ciddi sonuçları olacağını sağlamak için, bölgesel güç dengesini koruyan Orta Doğu'yu giderek daha fazla etkileyecek bir konumdaydı.

Küresel Sahnede Zayıflayan ABD, Orta Doğu'daki Tarihsel Güç Rekabetlerini Yeniden Alevlendirecek Güç Boşluğuna Yolu Nasıl Açıyor?

Amerika Birleşik Devletleri, askeri ve ekonomik olarak dünya sahnesindeki en güçlü aktör olmaya devam ederken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küreselleşmeye liderlik etme ilgisi önemli ölçüde azalmıştır. Bu çok kutupluluğun yükselişi gibi jeopolitik değişikliklerin yanı sıra ABD'de yerel üretime öncelik verme arzusu gibi bilinçli siyasi hedeflerden kaynaklanmaktadır. Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeler, güç veya küresel rezerv para birimi statüsü hususunda ABD'yi yakalayamamakla birlikte, dünya sahnesinde ABD hegemonyasına meydan okuyan küresel düzeyde politika ve eylemler izlemeye karar vermişlerdir. ABD doları dışında bir para birimi ile ticaret yapmak için Çin ve çeşitli Orta Doğu ülkeleri ile gerçekleştirilen açık müzakereler, ABD önderliğindeki NATO bloku dışındaki ülkelerin Ukrayna'da devam eden çatışmanın daha da tırmandırılmasına ilişkin göreceli şüpheli tavırları ve 2021'de ABD'nin

çekilmesinin ardından Afganistan'da Taliban'ın yeniden dirilişi buna örnektir. Amerika Birleşik Devletleri, daha yerel ve bölgesel bir odaklanma için yavaş ama kademeli olarak dünya sahnesinden çekilirken, bölgesel güç rekabetinin yeniden ortaya çıkması ve bu rekabeti etkileme veya bastırma yeteneği veya çıkarı olmayan büyük bir gücün yokluğu doğal bir sonuç olacaktır. 2020'li yıllarda bölge için yeni oluşmaya başlayan, yükselecek olan güç mücadelelerinden biri de Türkiye ile İran arasındaki güç mücadelesidir. Bu rekabet Suriye, Irak ve Azerbaycan gibi yerlerde başlamıştır. Bu yazı, Türkiye ve İran'ın bu ilgili ülkelerde nüfuzlarını nasıl yansıtmaya çalıştıklarını ve İran'ın Kürt ve mezhepsel Sünni ve Şii grupları destekleyerek artan Türk nüfuzuna aktif olarak nasıl karşı koymaya çalıştığının analizini yapmaktadır. Yazı aynı zamanda Türkiye'nin Suriye ve Irak gibi ülkelerdeki İran nüfuz ağlarını bozmak için nasıl çalıştığını analiz etmeyi de amaçlamaktadır.

Yeni Ortadoğu'da Ekonomik Rekabet

Türkiye ve İran, Suriye'nin savaştan kaynaklanan durumundan ve bölgesel düzeyde rehabilite edilmiş bir Esed rejiminden, parasal ve siyasi kazanç için ekonomik nüfuzu yansıtacak şekilde yararlanmaya çalışacak konumdadır. Amerika Birleşik Devletleri, Orta Doğu'da bölgesel düzeyde daha az ilgili bir rol üstlendiğinden, muhtemelen takip edecek olan sonuç, yerelleştirme ve tedarik zincirleri ile yatırımın daha yerel ve bölgesel ölçeklere yeniden yönlendirilmesi olacaktır. Bu deglobalizasyon olgusu, esas olarak ABD'nin Obama döneminden bu yana kaçınmaya çalıştığı Orta Doğu'yu etkileyecektir. ABD dış politika müessesesinin ulusal güvenlik politikasının dikkatini Çin'e kaydırmak için artan odaklanması, Amerika Birleşik Devletleri'nde yerli petrol ve doğal gaz geçiş ve alternatif enerji

kaynakları arayışı, Amerika Birleşik Devletleri için Orta Doğu'ya angajmanı giderek daha düşük bir öncelik haline getirmiştir. Bu yeni ekonomik çağda, hem Türkiye hem de İran ekonomik hâkimiyet için rekabet edebilecek konumdalar. Türkiye için bu nüfuz alanı, Halep'in kuzeyinden Türkiye'nin güneyindeki Gaziantep üzerinden sınırın ötesine uzanan bir sanayi bölgesini içerecektir. İran'a gelince, bu nüfuz alanı, Suriye'nin Deyrizor'u çevreleyen doğu kesimini ve Irak sınırını içerecektir. Türkiye ve İran için ortaya çıkan ekonomik etki alanları, Suriye'nin kuzeyinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve Suriye'nin doğusunda İran destekli milis gruplarının varlığının da kanıtladığı gibi, ticari çıkarları korumak için daha büyük bir güvenlik varlığıyla da iç içe geçmiş durumdadır.

Suriye Çatışması ve İran-Türkiye ilişkileri

Suriye İç Savaşının patlak vermesinden önce, Türkiye Dışişleri eski Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ülkesi için hazırladığı önemli dış politika hedeflerinden biri, Türkiye'nin 20. yüzyıldaki Avrupa-merkezci dış politika geleneğinden önemli bir sapma olarak Ortadoğu'daki ülkelerle ilişkileri ve işbirliğini geliştirmeyi tercih eden “komşularla sıfır sorun” hedefiydi. Suriye, iki ülke arasında gelişmiş ekonomik entegrasyona, anlaşmalara ve yatırımlarda bir patlamaya yol açan bu sıfır sorun yaklaşımının ana hedef ülkelerinden biriydi. Buna vize kısıtlamalarının kaldırılması, Suriye'nin kuzey Halep bölgesinde Türk sanayicilerinin yoğun yatırımları ve Türkiye'nin Suriye'ye ihracatının 2009 yılında 1,4 milyar dolara ulaşan toplam değerlemesi de dâhildir. 2010 yılında Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında önerilen bir serbest ticaret bölgesi ciddi bir şekilde ele alındı. (Asbarez 2010).

Türkiye ile Suriye arasında vizesiz seyahat ve gelişen siyasi ilişkiler, Türk hükümetinin muhalif grupların yanında yer almasıyla ve Suriye ihtilafının başlangıcında rejimi aksini yapmaya ikna etme çabalarına rağmen, Esed rejiminin her türlü demokratik reform talebini bastırmaya kararlı olduğunun Ankara için netleşmesinden sonra, Beşşar Esed hükümetiyle tüm ilişkilerini kesmesiyle 2011 yılında sona erdi. Suriye rejiminin barışçıl protestoculara yönelik acımasız baskısı, Türkiye'yi Esed'den desteğini çekmeye ve Suriye muhalefetini desteklemeye zorladı. Türkiye'nin muhalif grupları aktif olarak destekleme politikası, İran'la dış politika uyumunda bir ayrışmanın başlangıcını da temsil ediyordu, çünkü İran, çatışmanın ilk günlerinde Suriye rejim güçlerine lojistik destek ve danışmanlık hizmetleri sağlamak için İran Devrim Muhafızları mensuplarını Suriye'ye göndermeye derhal başlamıştı. (The Guardian 2011).

İran, Suriye Krizinin başlamasından itibaren Esed rejiminin çöküşünü varoluşsal bir tehdit olarak gördü. Böylece rejimi iktidarda tutmak ve Irak'tan Lübnan'a uzanan kara koridorunu güvenceye almak, yani sözde direniş eksenine ilişkin jeopolitik hesaplamaları nedeniyle, Suriye rejimini İran Devrim Muhafızları ve müttefik yerli ve yabancı milisler aracılığıyla destekledi. Bu bağlamda, farklı yol ve politikalara paralel olarak Türkiye ve İran'ın Suriye'de endişe verici bir ilişkisi vardı. Nitekim Türkiye, bu ayrılık nedeniyle Suriye'ye düzenlediği askeri harekâta iki kez İran'a bağlı milisleri dahi hedef aldı. Bu gerçeğe rağmen Türkiye, Rusya ve İran, Suriye'deki farklılıklarını yönetmek amacıyla Astana sürecini başlattılar. Astana sürecinin başlatılması, özellikle Rusya için çok verimli olurken, Suriye muhalefeti süreçle beraber daha da güçsüzleşti. İran ve Rusya da süreci BM destekli Cenevre süreci için uygulanabilir bir alternatif olarak gördüler.

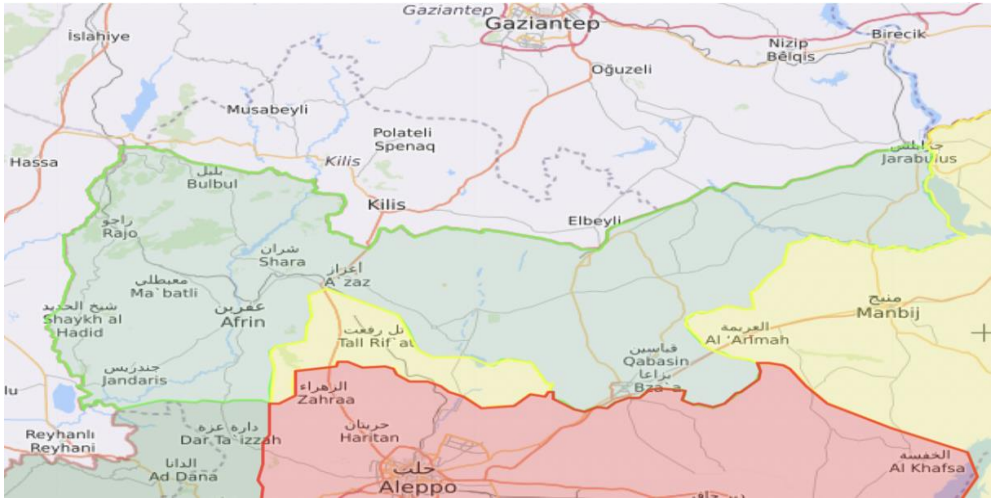
Özetle, Suriye çatışması Ankara ile Tahran arasında bir rekabet alanı haline geldi.

Temmuz 2023 itibarıyla Türkiye ile Suriye rejimi arasında resmi bir uzlaşa sağlanamamışken, Beşşar Esed'in iktidarda kalacağı gerçeği, Türk hükümeti için dış politika hesaplamalarında bir değişikliğe ve Ankara ile Şam arasındaki ilişkilerin normalleşme girişimlerine neden olmuştur veya en azından önümüzdeki dönemde iki taraf arasında bir yumuşama daha güçlü bir gerçeklik haline geliyor. Türkiye, Suriye ile ilişkileri normalleştirirse bile, Ankara ve Tahran'ın savaş sonrası Suriye'sini kendi jeopolitik ve ekonomik avantajları için kullanmaya çalışacak olmalarından dolayı, İran-Türkiye ilişkileri daha fazla gerginlik riski taşıyacak.

Savaş Sonrası Kuzey Suriye'deki Stratejik Güç Dengesi

Suriye iç savaşı, barış zamanında Türkiye ile Suriye arasında patlama yapan ticari ilişkileri sona erdirirken ve Türkiye'nin silahlı Suriyeli muhalif grupların birincil destekçilerinden biri olmasına rağmen Beşşar Esed iktidarda kalmaya devam ederken, Suriye'deki mevcut durum, Suriye'de yeni bir Türk yaklaşımı için fırsatlar yarattı. Kuzey Meksika'nın kaç tane sanayi bölgesinin ekonomik olarak Amerika Birleşik Devletleri ekonomisine neredeyse tamamen entegre olduğuna benzer şekilde, kuzey Halep vilayetinin, Türkiye'nin Gaziantep şehri ve çevresine ekonomik olarak daha da entegre olmuş bir sanayi bölgesi olarak hareket etmesi için yeniden oryantasyonu önemli bir gelişmedir. Beşşar Esed hükümeti ile normalleşme durumunda bile, Halep vilayetinin Türkiye sınırına coğrafi yakınlığı, Suriye hükümetinin savaş zamanı ekonomisini toparlaması ve her iki ülkenin de muhtemelen Suriye İç Savaşı'nın başlamasından önceki

yıllardaki yakın ekonomik ilişkilere dönme arzusu, Kuzey Halep'in Türkiye'nin ekonomik etki alanı içinde kalmasını sağlayacaktır. Halep vilayetinin Suriye kesimlerinin Türkiye ekonomisine yeniden entegrasyonu, Türk kuvvetlerinin bölgeye stratejik olarak ilerlemesiyle sağlanmıştır. Aşağıdaki haritada gösterildiği gibi, haritanın açık yeşil bölümü Suriye'nin kuzey Halep vilayetinin Türk kontrolü altında olan ve çoğunluğu 2016-2019 yılları arasında gerçekleştirilen, önce IŞİD militanlarını, ardından YPG güçlerini ve müttefik gruplarını bölgeden uzaklaştırmış olan Türk askeri operasyonlarında ele geçirilmiş olan bölgeleri temsil etmektedir.

(Önemli not: Günlük devlet hizmetleri, Suriye muhalefetinin kontrolündeki bölgede Suriye Geçici Hükümeti olarak bilinen yerel aktörlerden oluşan bir şemsiye yapı tarafından yönetilirken, Türk ordusu orada kalıcı varlığını sürdürüyor ve Türk Lirası para birimi olarak yaygın olarak kullanılıyor.)

Gaziantep ile Kuzey Halep'in çeşitli şehirleri arasındaki ekonomik entegrasyon, Türkiye'nin bölgede toprak kazanımları elde etmeye başlamasının ardından 2017'de büyük ölçüde artmış ve Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 1,4 milyar dolara yaklaşarak, ihracat değerinde 2010 barış zamanı seviyesi olan 1,85 milyara geri dönüşe yaklaşmıştır (Tastekin 2018). Bu ihracatın büyük çoğunluğu Suriye'nin Türkiye'nin kontrolünde olan bölgelerindeki şehirlere gitmiş ve Türkiye merkezli Suriyeli iş insanlarının çoğu bölge ile yerel bağlantılarını sürdürmüştür. Suriye'ye ait 2.000'den fazla işletmeyi tescil ettiren yerel Gaziantep Ticaret Odası (GTO), Türkiye ve Suriye pazarları arasındaki bu entegrasyonu yoğun bir şekilde yürütmüştür. (Building Markets 2020) Türkiye-Suriye iş ilişkilerine odaklanmak için Ticaret Odası içinde bir Suriye Masası'nın kurulması ve Türk ve Suriyeli iş insanları arasında ağ kurmak için Cerablus gibi kuzey Suriye şehirlerine ziyaretler düzenlenmesi de bu çabalara dâhildir. Ekonomik entegrasyon çabaları ilerlemiştir ve şu anda kuzey Halep eyaletinde El-Bab, Cerablus, Aeaz, El-Rai ve Mare gibi bölgelerde birkaç sanayi bölgesi bulunmaktadır. Pek çok Suriyeli fabrika sahibinin malzemelerini Türkiye sınırının karşı tarafından tedarik etmesi ve Türkiye'nin birkaç ihracat noktasından biri olması nedeniyle, sanayi bölgeleri Türk ekonomisine büyük ölçüde bağlıdır.

Kuzey Halep'teki Türk askeri varlığı, kuzey Halep şehirleri ile Türkiye arasındaki ekonomik entegrasyon ve dost yerel yöneticiler, Türkiye'nin, PYD'nin gelecekte o bölgeyi kontrol altına alma şansını ortadan kaldırmaya ilişkin en önemli stratejik çıkarlarından birine hizmet etmeye yardımcı oluyor. Kalıcı bir Türk siyasi, ekonomik ve askeri varlığı, Suriye'nin kuzeyindeki PYD varlığını etkisiz hale getirmenin yanı sıra, Türkiye'nin

Suriye'deki, özellikle de muhalefetin kontrolünde kalan İdlib vilayetindeki karmaşık güvenlik durumunda ciddi bir siyasi güç olmasına imkan sağlıyor. Türkiye'nin bölgedeki uygulayıcı rolü, daha önce Türk birliklerinin Afrin bölgesindeki Hey'et Tahrir El-Şam savaşçılarının ilerlemesini durdurmak ve Suriye Milli Ordusu'nun çeşitli grupları arasındaki çatışmaları sona erdirmek için müdahale etmesiyle ortaya çıkmıştı. Türkiye, muhtemelen bölgedeki artan rolünü, Beşşar Esed hükümeti ile İdlib'i kontrol eden diğer isyancı gruplar arasında kalıcı bir güvenlik anlaşmasının kurulmasına yardımcı olmak için gücünü Rusya ile eşit olarak artırmaya çalışmak için kullanacaktır.

İran'ın Suriye'deki Stratejik ve Ekonomik Hedefleri

İran'ın çatışmada Esed hükümetine siyasi ve askeri desteği, kaçınılmaz olarak Suriye'deki ekonomik yatırımla aynı zamana denk gelmiştir. İran'ın savaş öncesinde ve savaş sırasında Suriye'ye yaptığı, 2010 yılında 30 milyon ABD Doları sermayeli ortak bir İran-Suriye bankası kurulması teklifi, (GONN 2010) 2013 yılında 3,6 milyar ABD Doları tutarında bir petrol kredisi hattını (Al-Khalidi 2013), 2016 yılında İran ve Suriye arasında İran Devrim Muhafızları tarafından desteklenen bir telekomünikasyon şirketini işletmek için yapılan anlaşmayı, (Hamidi 2019) Humus'ta bir petrol rafinerisi inşa etmeyi (Gnana 2017) İran'a en az 1 milyar Dolar tutarında çok sayıda kredi hattının genişletilmesini ve (Westall and Al-Khalidi 2015) Lazkiye'de bir elektrik santrali inşa etmeyi (Taghreeb News 2021) içeren yatırımın boyutu kapsamlı bir şekilde belgelenmiştir. Suriye'deki çatışma tırmandıkça İran, savaş sırasında edindiği dayanağı Suriye'deki endüstriyel varlığını genişletmek için kullanabilir ve Suriye, İran'ın devlet destekli ekonomisi için birincil pazar haline gelebilir. Suriye'nin yeniden inşasına

katılan en büyük İrani şirketlerden biri, şu anda Halep'teki elektrik şebekesini tahmini 411 milyon euro maliyetle yeniden inşa etmek için alışan Mapna Group olarak bilinen bir enerji ve inşaat şirketidir. (Temizer 2018)

İran, altyapıya aktif olarak yatırım yapmanın yanı sıra, Suriye konut piyasasına da büyük yatırımlar yapıyor. Suriye İşkn Bakanı'nın Ağustos 2018'de yaptığı açıklamaya göre, İrani şirketler Suriye'nin Halep, şam ve Humus illerinde 30.000 konut inşa etmeyi kabul etmişti.

İrani iş insanları da şirketlerini Suriye'de kaydettirdiler ve bu da Suriye'ye taşınan İrani bireylerin sayısının artmasıyla paralel olarak gidiyor (ATHR Press 2022). İran ayrıca, çatışmada savaşmak için harcanan milyarlarca doları telafi etmek için yatırım getirisi sağlamanın yanı sıra, Suriye zerindeki ekonomik kontrolünü daha geniş jeopolitik hedeflerini yerine getirmek için kullanmayı da umuyor. İran, piyasayı İran zeytinyağları, kümes hayvanları ve çeşitli tarım ürünleri ile dolduran Suriye'nin tarım mallarına yatırım yapmaya da çalıştı. İran, İrani iş insanlarını Suriye'ye ortak olmak için kullanmanın yanı sıra, tarım ürünlerini Suriye'ye taşımak için Irak sınırına yakın milisleri de kullandı. Buradaki birincil jeopolitik hedef, İran'dan Irak'a giden ve Batı Suriye'nin Akdeniz liman kentlerinde sona eren kesintisiz bir rota oluşturmayı amaçlayan sözde şii Hilali'dir. Aşağıdaki haritanın gösterdiği gibi, bu kara köprüsü için birden fazla yol var.

Kaynak: Institute for Strategic and International Studies

Haritada görüldüğü gibi İran, Akdeniz'e erişmek için birden fazla rota konuşlandırmıştır. Suriye'nin doğusundaki Deyrizor şehri ve çevresindeki Deyrizor vilayeti, İran'ın bölgedeki emelleri için hayati bir stratejik noktadır. İran'ın hâlihazırda vekil milisler ve müttefik siyasi partiler aracılığıyla geniş etkiye sahip olduğu Irak sınırına yakınlığı, Deyrizor vilayetini İran transit yollarının Irak üzerinden Suriye'ye girmesinin devam etmesi için stratejik bir kapı haline getiriyor. Deyrizor'dan geçen Karayolu-1, İran'dan Suriye'ye giden Kara Köprüsünde İran'ın faaliyetlerini sürdürebilmesi için kilit ulaşım yollarından biri konumundadır. İran'ın Şam ve Humus gibi diğer Suriye şehirlerinde de nüfuzu olduğu göz önüne alındığında, Irak'tan bu şehirlere kesintisiz ve güvenli bir yol olabilmesi için Suriye'nin doğu kısmının güvenliğini sağlamak son derece stratejik bir husustur. Bu stratejik ve coğrafi gerçekler nedeniyle İran, nüfuzunu güçlendirmek için bu bölgenin

gelişimine büyük yatırımlar yapacaktır. İran milis ağını ve bölgedeki Bagara aşireti gibi yerel aşiretlerle olan müttefiklerini Deyrizor vilayetinde, özellikle de Ebu Kemal sınır kentinde çok sayıda altyapı ve gayrimenkul girişimi inşa etmek ve bunlara yatırım yapmak için kullanmıştır. Milis nüfusunu barındırmak için emlak satın almak ve yerel halkın güvenini ve bağlılığını kazanmak için kamu altyapısına yatırım yapmak, Deyrizor vilayetinde kalıcı bir İran varlığının kurulmasına hizmet etmiştir.

Ayrıca, Irak'ın Musul kenti üzerinden Haseke'den gelecek olan Kuzey Yolu, Deyrizor üzerinden gelmenin yanı sıra, bu bölge komşu Halep vilayetinin Türk kontrolündeki bölgelerinden çok uzak olmadığı için büyük olasılıkla Türk çıkarlarıyla çatışacak olan yoldur. Irak'ın Haseke sınırındaki Ninova vilayeti, geniş bir İran milis varlığına sahiptir, bu durum yazının Irak bölümünde daha fazla ele alınacaktır. Haseke vilayetinde İran yanlısı figürlerin varlığı, İran'ın Irak sınırından nüfuzunu sürdürmesi için sürekli bir yol ve doğal bir akış sağladığı için çok önemlidir. Bu alanın potansiyel kullanım alanlarından biri, Haseke vilayetinden geçecek olan ve Banyas veya Lazkiye gibi Suriye liman şehirleri üzerinden İran'ın Avrupa'ya ihracat yapmasına imkan sağlayacak olan Akdeniz'e bir doğalgaz veya petrol boru hattının inşasıdır. Avrupa'ya gaz tedarik etmeye yönelik bu tür emeller, yaptırımlar nedeniyle İran için büyük bir zorluk olsa da, özellikle 2022'de, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin Avrupa'ya doğalgaz tedarik akışını kesintiye uğratmasının ardından, İran bunu hiçbir zaman tamamen göz ardı etmemiştir. Böyle bir plan, Azerbaycan doğalgazını Avrupa'ya taşımak için bir transit enerji merkezi olarak hareket etme emelleri olan Türkiye ile çelişecektir. Coğrafi olarak yakın olan iki güç arasında böylesi bir çıkar çatışması senaryosunda, bu da kaçınılmaz olarak rekabet avantajı elde etmek

için rakip gücün düşmanıya saflaşmasına yol açacaktır ki bu da, Türkiye ve İran söz konusu olduğunda İran'ın bölgede PYD ile ittifak yapması anlamına gelmektedir.

Bölgedeki çıkarlarını güvence altına almak ve Türk nüfuzunu baskı altında tutmak için İran'ın muhtemel senaryolarından biri, Suriye'nin kuzeyindeki PYD güçleriyle ilişkilerini derinleştirmek olacaktır. PYD, ABD'nin sağlam bir şekilde arka çıkması ve desteği ile ilişkilendirilirken, bölgedeki azalmış Amerikan varlığı gibi değişen jeopolitik gerçekler, PYD'nin İran da dâhil olmak üzere Türk nüfuzunu baskı altında tutmak için diğer ittifaklara açık olacağı anlamına gelmektedir. Gerçekten de İran ve PKK/PYD, Türkiye'nin Suriye'deki varlığını artırmasını engelleme konusunda yakınlaşan çıkarlarını uzun süredir sürdürmektedirler. (Wahab 2017) Türkiye, Barış Pınarı Harekâtı'ndan bu yana Suriye'ye daha fazla giriş yaptıkça, PYD ve İran'ın yakınlaşan çıkarları kuvvetlenmiş ve 2022 yazında İran destekli grupların, Suriye'nin kuzeyine ek bir Türk askeri ilerlemesine hazırlık olarak SDG eğitim merkezlerinin finanse edilmesine yardım ettiği yönünde haberler yayılmıştır. (Hardan, Al-Monitor 2022)

İranlı milislerin kuzey Suriye'de, özellikle de Türk kontrolündeki bölgelerin doğusundaki, Kürt çoğunluklu Haseke vilayetinde artan varlığı, Türkiye ile artan güç mücadeleleri için bir potansiyeli temsil etmektedir. Haseke vilayetinde en fazla nüfuzu ABD ve PYD elinde tutarken, İran, vilayetteki nüfuzunu istikrarlı bir şekilde artırmaya çalışmıştır; İran Devrim Muhafızları Ordusu milisleri ve müttefik grupları, 2019'da Barış Pınarı Harekâtı'ndan sonra, Rus-Türk Mutabakat Zaptı ile İran'ın havalimanı üzerindeki kontrolü kaldırılana kadar Devrim Muhafızları'nın kontrolünde olan Kamışlı havaalanı da dahil olmak üzere, Haseke vilayetinin çeşitli

stratejik noktalarının kontrolünü ele geçirdi. (Hassan and al-Ahmed 2022) Türkiye'nin Barış Pınarı Harekatı'na şiddetle karşı çıkan ve onu bölgesel emellerine yönelik bir tehdit olarak gören İran, daha sonra çeşitli zorlukların ortasında bölgedeki nüfuzunu yeniden kazanmaya çalıştı. ABD birliklerinin Haseke vilayetindeki mevcut varlığı, bölgede artan İran varlığına karşı yerel direniş ve İran'ın askeri varlığını sürdürme konusundaki lojistik sınırlamaları, İran'ın varlığını büyötmeye çalışırken karşılaşacağı zorluklardır. Bu zorluklara rağmen İran, 2022'de varlığını istikrarlı bir şekilde artırdı ve yerel kaynaklar, özellikle daha önce Kamışlı kırsalında polislik yapan Rus kuvvetlerinin Ukrayna'daki durum nedeniyle geri çekilmesinin ardından bölgeye milis ağlarının ve silah sevkiyatlarının önemli ölçüde arttığını doğruladı. İran, Tahran müttefiki 4. Tümen'in bir parçası olan Suriye Arap Ordusu'nun 54. Alayı üzerindeki nüfuzu aracılığıyla Haseke vilayetindeki nüfuzunu gizlice artırmaya çalıştı. İran son zamanlarda 54. Alay'ın Haseke'deki varlığını genişletmek için çalışmaktadır. Vilayetteki savaşçılara yönelik barınma birimlerinin ve askeri tesislerin sayısını artırmak için bir inşaat projesi yürötmüştür. (Mohammed and al-Ahmed 2022). İran'ın Haseke vilayetindeki Kürt gruplarla ilişkilerinin gelişmeye devam edip etmeyeceği de büyük ölçüde ABD ordusunun önümüzdeki on yılda Suriye'de ne ölçüde kalmaya karar vereceğine bağlı olacaktır.

İran'ın Suriye'deki Yatırım ve Stratejisinin Sınırlamaları

İran, Suriye'ye büyük yatırımlar yapmışken ve Suriye'deki çıkarlarını uygulamak için geniş bir milis ağını sürdürürken, Tahran'ın emellerinin ciddi sınırları var. Beşşar Esed'i iktidarda tutma çatışması sırasında Rusya ve İran aynı tarafta olsalar da Rusya, İran'ın Suriye'deki genişlemesine

şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya aktif olarak, İran'ın Suriye'deki ilerlemesine karşı çıkan askeri birliklerin ve yerel Suriyeli aktörlerin yanında yer almıştır. Rusya ayrıca Suriye hava sahasının önemli bir kısmının kontrolünü elinde tutuyor. Ülkede askeri bir varlığı var ve bu da İran'ın Suriye'deki bölgesel planlarında aşırı hırslı olmasını son derece zorlaştırıyor. İsrail'in İran'ın Lübnan'daki Hizbullah'a silah taşımak için doğu Suriye üssünü kullandığına dair endişeleri de İran'ın genişlemesi için ciddi bir sınırlama. İsrail, silah depoladığından şüphelendiği İran'ın Suriye'deki altyapısını defalarca bombaladı ve bombalamaya da devam edecektir. Diğer aktörlerin muhalefetinin yanı sıra, İran da stratejisinin belirli yönleriyle ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Arazi satın almak ve altyapı harcamaları bölgede nüfuz oluştururken, İran, Suriye'deki varlığını sürdürmek için harcadığı paranın büyük maliyetlerini karşılayabilecek olan potansiyel kâr getirici girişimlere çok az yatırım yapmıştır. Ekonomik raporlar, İran'ın Suriye'ye müdahalesini finanse etmek için harcadığı 30 milyar doları geri kazanmanın uzun ve zorlu bir iş olacağını göstermektedir. İran, Suriye'de birçok yatırım Mutabakat Zaptı imzalamış olsa da, bu Mutabakatların çoğu pratik projelere dönüşmedi. İsmi açıklanmayan bir Suriyeli iş adamına göre İran, önerdiği telekomünikasyon projelerinde herhangi bir yatırım getirisi elde edemedi. (Solomon and Bozorgmehr 2018)

İran'ın Suriye'de birçok ekonomik emeli olsa da, birçok kişi İran'ın Suriye'deki ekonomik nüfuzunu ülke üzerinde daha fazla kontrol için kullanacağından korkuyor. Bu nedenle, birçok Suriye hükümet yetkilisi ve iş insanı, yeniden yapılanma yatırım projeleri için Çin ve Rusya gibi ülkeleri arıyor. İran'ın Suriye'ye yatırım yapma konusundaki mevcut zorlukları, İran Ticaret Odası Başkan Yardımcısı tarafından verilen son rakamlarda

görülyor. İnan ürünleri, Türkiye'den gelen %30'a kıyasla Suriye'nin toplam ithalatının yalnızca %3'ünü oluşturuyor. (Sinaee 2021)

Suriye'de Türkiye-İnan Rekabeti ve Yenilenen Rekabet Potansiyeli

Türkiye ve İnan'ın her ikisinin de Suriye'de stratejik emelleri olduğu için, karşı tarafın nüfuz alanına ilişkin zımnî bir kabul ve sözsüz bir memorandum olup olmayacağı veya diğer tarafın Suriye'deki nüfuzunu azaltmaya yönelik aktif girişimlerin olup olmayacağına dair kaçınılmaz bir soru var. Türkiye ve İnan'ın Suriye'de doğrudan konvansiyonel bir askeri çatışmaya katılımı düşük olsa da, Türkiye İdlib ve Afrin'deki İnan destekli vekil gruplarla silahlı çatışmalara girdi. İnan destekli milis gruplarının PYD'nin kontrolündeki Haseke vilayeti içine genişlemesi, Türkiye için potansiyel bir güvenlik endişesini temsil ediyor ve Türk askeri operasyonlarının daha batıya doğru ilerleme şansını artırıyor. Ek olarak, Rusya'nın Suriye'de devam eden nüfuzunun kapsamı, İnan-Türkiye rekabetinin gidişatını ve kontrol altına alınıp alınamayacağını belirlemede kritik bir faktör olacaktır.

Türk-İnan Rekabeti için Bir Sınırlama Mekanizması Olarak Suriye'deki Rus Varlığı

Girişte de belirtildiği gibi, güç boşlukları ve bunların nüfuzlarını pekiştirecek üstün bir aktörün olmaması, daha yoğun ve konsantre bir güç mücadelesinin yolunu açacaktır. Ortadoğu'da önümüzdeki yıllarda birincil güç boşluğu ABD'nin bırakacağı boşluk olsa da, Rusya'nın özellikle Suriye'deki etkisinin Türkiye-İnan rekabetinin sonuçlarını nasıl etkileyeceği hususu da söz konusu. Esed hükümetiyle tarihsel bağları ve 2015'te Suriye'ye havadan müdahalesi nedeniyle, Rusya nihayetinde Suriye'deki

olayların gidişatını etkiliyor. İsrail'in İran Devrim Muhafızları'nın şüpheli silah depolarına yönelik hava saldırıları genellikle Rusya'nın zımnen izin verdiği Rus kontrolündeki hava sahasında gerçekleşiyor ve Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri saldırıları genellikle önceden Rusya'ya bildiriliyor. (Mathews 2021)(Sahinkaya 2022)Diğer çeşitli güçlerin varlığından da anlaşılacağı gibi, Rusya Suriye'deki her şeyi kontrol etmese de, nihayetinde bir tür denge görüntüsünü sürdürmek için Suriye'deki olayların gidişatı üzerinde önemli derecede kontrole sahip. Rusya'nın bunu 2020'lerde sürdürüp sürdüremeyeceği şu anda öngörülemeyen bir faktördür. Ukrayna'da devam eden çatışma ve bunun Rusya'nın dünya sahnesindeki jeopolitik konumu üzerindeki etkisi de dolaylı olarak Suriye üzerindeki kontrol derecesini etkileyecektir. Ukrayna'daki savaşın ilk aşamalarında, Rusya, çok sayıda Suriye merkezli askerini Ukrayna'da savaşmak için yeniden konuşlandırırken, İran bunu, Rusya'nın önemli ölçüde kısıtladığı bölgelerdeki etkisini artırmak için bir fırsat olarak aktif şekilde kullandı. (Nofal 2022) Ukrayna ihtilafından sonra Rusya için sonuçların ne olacağını söylemek için henüz çok erken olsa da, Rusya'nın kaybına yol açacak herhangi bir sonuç, Rusya'nın Suriye'deki konumunu sürdürmesi için artan zorluklara yol açacaktır. Böyle bir senaryoda, Türkiye-İran güç çatışmaları muhtemelen artacaktır. Bunun nedenlerinden biri, Rusya'nın Suriye'de rolü azalsa da ülkeden tamamen çıkmaması ve muhtemelen Suriye'de zayıflamış ancak kalan etkisini sürdürmek istemesidir. Nitekim Rusya, Suriye'deki askeri ve siyasi kazanımlarını, Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesini de içeren istikrarlı bir çatışma sonrası çözüm yoluyla pekiştirmek istemektedir. Normalleştirilmiş bir Türkiye-Suriye ilişkisi Rusya'ya yarar sağlarken, İran'a Rusya'nın elde edeceği ölçüde bir fayda sağlamayacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, Rusya ve İran, Suriye'de, özellikle güvenlik

dosyasıyla ilgili rekabet ve anlaşmazlıklar yaşadılar. Rusya'nın Suriye ordusu hedefi, rejim birimlerini eğitip daha organize ve disiplinli bir cepheye entegre etmek ve İran destekli milislerin Suriye içinde paralel bir ordu oluşturmasını engellemektir. Suriye Arap Ordusu'nun bu entegrasyon ve yeniden yapılanma hedefi için, 5. Kolordu olarak bilinen birlik oluşturularak girişimde bulunuldu. (Lukyanov 2017) İran'ın Suriye'deki askeri stratejisi ağırlıklı olarak paralel milis ağları kurmaya odaklanmış olsa da, Suriye Arap Ordusu'nun bazı tümenleri, özellikle de askerlerinin genellikle milis üyeleriyle birlikte savaştığı 4. Tümen üzerindeki etkisini sürdürdü. (Alghadawi 2021) 4. Tümen'in İran yanlısı tutumunun farkında olan Rusya, Suriye'nin rejim kontrolündeki bölgelerine 4. Tümen birliklerinin konuşlandırılmasını sınırlamaya çalıştı. (Al-Madoon 2019) Rusya, İran milis ağlarının hakimiyetini önlemenin bir yolu olarak Suriye Arap Ordusu'nu yeniden yapılandırmak için harcadığı tüm zaman, para ve kaynaklar göz önüne alındığında, muhtemelen böyle bir politikayı sürdürmek isteyecektir, ancak Ukrayna'da uzayan çatışma, bunu yapma kabiliyetini zorlarsa, tek başına böyle bir başarıya ulaşamayacaktır, ki burada Türkiye devreye girer. Rusya muhtemelen Ukrayna'da askeri olarak tahmin edilenden daha uzun süre bağlı kalacağını farkındadır ve sonuç olarak odağını Suriye'den uzaklaştırmak için kalıcı planlar yapmaktadır. Hem Türk hem de Suriye hükümet yetkililerine yakın kaynaklar, Rusya'nın, Suriyeli mültecileri geri göndermesine ve Suriye'deki PYD'ye karşı koymak için Esed rejimiyle etkileşime girmesine izin vermesini umduğu Türkiye ile Suriye arasında devam eden yakınlaşmayı aktif olarak sonuçlandırmaya çalıştığını doğrulamışlardır. İki ülke arasında nihai bir siyasi anlaşma mevcut olmasa da, iki tarafın dışişleri bakanları Rusya gözetiminde bir araya geldiler. Bu yakınlaşmada Rusya'nın temel stratejik hedeflerinden biri,

Türkiye'nin, Rusya'nın Ukrayna'ya yeniden konuşlandırılmasının Suriye'nin çeşitli bölgelerinde yarattığı güvenlik boşluğunu doldurmasına yardım etmesi için, Türkiye'nin Suriye'deki İran milis ilerlemesini aktif olarak kontrol altına almaya çalışması olacaktır. (The Arab Weekly 2021) Uzlaşmaya varmış bir Erdoğan-Esed ilişkisinin neleri gerekli kılacağı belirsiz olsa da, Beşşar Esed, Suriye'deki Rus politikasını büyük ölçüde desteklemiştir ve hükümeti zaruret sebebiyle İran'la pozitif bir diplomatik ilişki sürdürüyor olsa da, Suriye hükümeti ülkede askeri çatışma büyük ölçüde yatışmışken, İran'ın hâlâ ülkenin her yerindeki milis varlığını sürdürdüğü için endişeli. Suriye'deki herhangi bir Türk duruşu büyük ölçüde Rusya ile aynı hizada olacağından, bu, Türk-İran rekabetini daha da körükleyecektir.

Rusya, Suriye'nin siyasi durumu üzerinde İran veya Türkiye'den daha fazla etkiye sahiptir. Ancak Ukrayna'da devam eden çatışma, Rusya'nın dış politikasında hem Türkiye'nin hem de İran'ın faydalandığı bir öncelik kaymasına neden olmuştur. Rusya'nın bıraktığı boşluk, İran destekli gruplara varlıklarını daha da genişletme fırsatı sunarken, İsrail hava saldırıları ve Haseke'de kalan ABD askeri varlığı, İran'ın genişlemesine sınırlamalar getiriyor. Bu çoklu faktörlerin ve sınırlamaların bir sonucu olarak, en olası senaryo, İran'ın ara sıra yaptığı provokasyonlar ve ardından büyük çaplı bir çatışmadan kaçınmak için gerginliğin azaltılmasıdır.

Irak'ta Türkiye ve İran Rekabeti

Kalıcı bir siyasi çözüm henüz ortaya çıkmadığı için Suriye'deki Türkiye-İran rekabetinin birçok yönü hâlâ devam ederken, iki ülke arasındaki rekabet, doğal kaynaklar ve mezhep sorunları nedeniyle komşu Irak'ta belirgin hâle gelmiştir. Irak, özellikle Irak Kürdistan Bölgesi ve Ninova vilayeti bölgeleri, Türkiye ile İran arasında enerji kontrolü, ekonomik nüfuz ve siyasi güç için iktidar mücadelelerinin yaşanacağı bölgelerdir.

Irak, uzun süredir, jeopolitik rekabetin birincil alanı ve Ankara ile Tahran arasında olası bir tırmanış alanı olarak görünmüştür. Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesi'nde artan askeri varlığı nedeniyle, Ankara'nın PKK'ya yönelik sınır ötesi askeri operasyonları sayesinde İran müttefiki milisler giderek daha fazla rahatsız oluyor. Bu, İran müttefiki milislerin Türkiye'nin Musul Başika'daki askeri üssüne saldırmasına bile yol açmıştır. Ve bu tür saldırılar birkaç kez gerçekleşmiştir. Bunun üzerine PKK'ya bağlı Sincar Direniş Birlikleri (YBŞ) de Haşdi Şabi ile uzun süredir iş birliği yapıyor. Burada PKK varlığının artması nedeniyle Türkiye, Sincar'da dron saldırıları düzenledi ve bu da, Tahran destekli Haşdi Şabi liderlerinin Türkiye'ye yönelik tehditlerine neden oldu. 1990'larda Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki askeri operasyonları, bölgede kalıcı bir Türk varlığının yolunu açmamıştı.

Bununla birlikte, Irak Kürdistan Bölgesi'nde bu durum artık devam etmiyor gibi görünüyor. Türkiye'nin askeri varlığı kalıcı hale geliyor ve bu da Türkiye, İran ve müttefik milislerin arasını açıyor. Ayrıca Türkiye, Bağdat'ta hükümet kurma sürecinde KDP ve Sünni Arap siyasetçileri destekleyerek Irak'taki siyasi nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Bu gerçek İran'da da tepki uyandırdı.

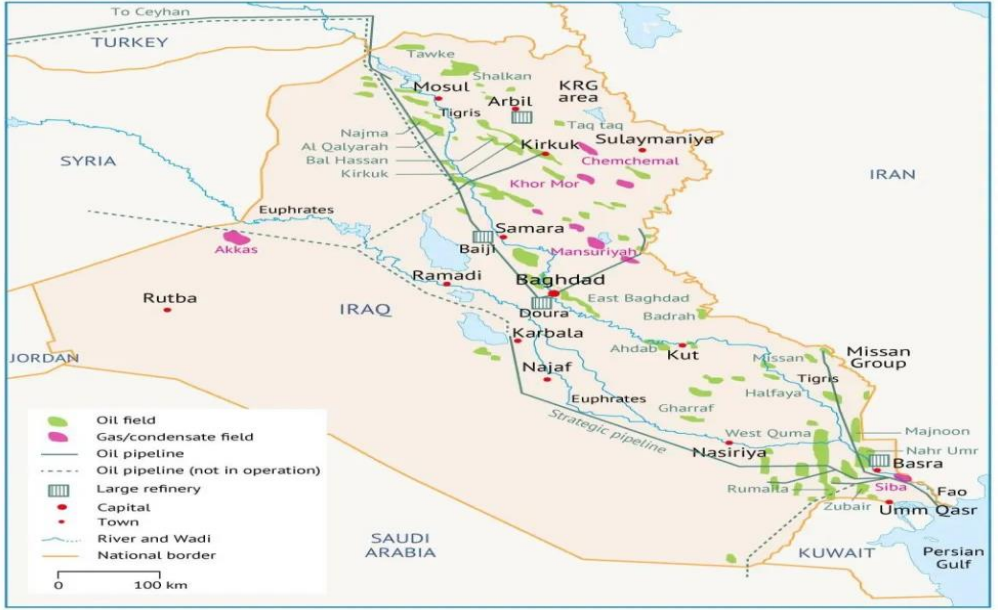
Irak'ta Türkiye ile İran arasında Bölgesel Enerji Hakimiyeti Mücadelesi

Savaş sonrası Suriye'de siyasi ve ekonomik nüfuz rekabetinin yanı sıra, Türkiye ve İran bölgesel enerji hakimiyeti için de bir rekabetin başlangıcındalar. Irak Kürdistan Bölgesi doğalgazı konusu, Türkiye-İran ikili ilişkilerini daha da karmaşık hale getirdi. Irak Kürdistan Bölgesi, Ortadoğu'da bu rekabetin yaşandığı başlıca yerlerden biridir. Ortadoğu geleneksel olarak petrolle tanınırken, doğalgaz da bol bir kaynaktır ve devam eden artan küresel talebin yanı sıra Avrupa pazarlarının mevcut Ukrayna Savaşı ışığında alternatif doğalgaz tedarik yolları arama ihtiyacı, Türkiye ve İran da dahil olmak üzere, çeşitli Ortadoğu ülkelerini doğalgaz üretimine agresif bir şekilde yatırım yapmaları için motive etmiştir. Son tahminlere göre, Irak, özellikle ülkenin Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından yönetilen kuzey kesimi, 2030'ların ortalarında doğalgaz üretimini yılda 40 milyar metreküpe çıkarma potansiyeline sahip.

Cengiz Enerji gibi özel sektör Türk firmaları ve Türk hükümeti yetkilileri, Avrupa'ya ihracat yapmadan önce iç tüketim ve potansiyel geçiş noktası için Türkiye'ye doğalgaz ithal etme niyetlerinin sinyallerini verdiler. Şubat 2020'de Cengiz Enerji, Kürdistan Bölgesel Yönetimi makamlarına doğalgaz sahalarına erişim izni için başvurdu ve sonunda şirketin Türkiye'ye doğal gaz ithal etmesine izin verildi. (Haber Turk 2021) Türkiye cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesi'nden doğal gaz ithal etmesini sağlama isteğini de kamuoyuna açıkladı ve 2022 yılında basında çıkan

haberler, Erdoğan ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başbakanı Mesrur Barzani'nin bir boru hattı anlaşması imzalamaya hazır olduğunu gösterdi. (Dri 2022) Doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olan ve şu anda doğalgazını Türkiye ve Irak'a ihraç eden İran, Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesi arasında Tahran'ın bölgesel enerji pazarındaki payını düşürecek herhangi bir potansiyel enerji anlaşmasına karşı temkinli davranmaktadır. Türkiye ile İran arasında imzalanan 25 yıllık doğalgaz boru hattı sözleşmesinin 2026'da sona erecek olması, İran'ın doğalgaz piyasasından dışlanma konusundaki endişelerini artırıyor. Gözlemciler, Türkiye'nin anlaşmayı yenilemeyeceği ve bunun yerine doğalgazını Irak Kürdistan Bölgesi'nden almayı veya Türkiye'nin Avrupa'ya doğalgaz satmak için olası bir geçiş noktası olarak kullanılmasını tercih etme olasılığına işaret ediyorlar. (Shafan 2022) Türkiye, İran doğalgazının en büyük alıcısı ve Tahran, Moskova'dan sonra Türkiye'ye en büyük ikinci gaz ihracatçısı.

Bununla birlikte, İran doğalgazı pahalı ve Türkiye de kaynaklarını çeşitlendirmek istiyor. Dahası, Rusya'nın Şubat 2022'de başlayan Ukrayna işgali nedeniyle Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığını azaltmak istediği bir dönemde Türkiye, Irak Kürdistan Bölgesi gazının yanı sıra Azerbaycan gazının Avrupa'ya ihracatında bir geçiş merkezi olmak istiyor. Bu durum Tahran'ı endişelendiriyor.

(Irak'taki başlıca petrol ve doğalgaz sahaları ve ilgili altyapı. [Kaynak: IEA](#))

Irak'ta Enerji Rekabeti Politikası

Türkiye ve İran'ın önümüzdeki yıllarda Irak'ta artan bir doğalgaz rekabeti yaşaması muhtemel olduğundan, bu rekabetin siyasi olarak ortaya çıkmasının yollarından biri, her bir tarafın Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki farklı siyasi grupları desteklemesidir. Şu anda bu, Türkiye'nin Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi'ni (KDP) desteklemesiyle ve İran'ın, onun rakibi olan ve Irak Kürdistan Bölgesi'nin doğalgaz açısından zengin olan bölgelerinin çoğunu kontrol eden Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliğini (KYB) desteklemesiyle gerçekleşiyor.

Hem Barzani hem de Talabani aşiretlerinin, Irak Kürdistan Bölgesi siyasetinde bölgedeki nüfuzları onlarca yıl öncesine dayanan güçlü aktörler olduğu göz önüne alındığında, Türkiye ve İran'ın onlarla ittifak kurması, hem Irak'ta hem de geniş Ortadoğu'da enerji ve jeopolitik çıkarlara hizmet edecektir.

Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi ittifakının örnekleri arasında, Türkiye'nin Bağdat hükümeti ile petrol gelirleri dağıtımı konusundaki geçmiş anlaşmazlıklarında Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin tarafını tutması ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin PKK'nın Irak Kürdistan Bölgesi topraklarındaki varlığını bastırma girişimleri yer almaktadır. Barzani ayrıca Irak'taki İran etkisinin genişlemesine şiddetle karşı çıkmıştır ve İran destekli milislerin Irak Kürdistan Bölgesi'ne yakın nüfuzlarını ve güçlerini arttıracaklarından korkuyordu. Bu, milis gruplarının daha önce IŞİD'in işgal ettiği bölgedeki toprakları ele geçirmesinden sonra giderek daha fazla gerçekleşmiştir. KDP'nin İran'ın genişlemesine muhalefeti, benzer katı dini Şii görüşlerine rağmen İran'ın Irak'taki varlığına karşı çıkan etkili Iraklı Şii din adamı Mukteda el-Sadr ile başarısız bir seçim koalisyonuna yol açmıştır. Öte yandan Kürdistan Yurtseverler Birliği, özellikle Kürdistan Yurtseverler Birliği ve İran destekli çeşitli milislerin IŞİD ile mücadelede karşılıklı çıkarları olması üzerine kademeli olarak çok daha İran yanlısı bir duruş benimsemiştir. İran'ın Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne verdiği destek en azından İran Devrim Muhafızları'nın Kürdistan Yurtseverler Birliği ile bağlantılı Peşmerge güçlerine Saddam Hüseyin rejimine karşı gerilla savaşı operasyonları için silah ve eğitim sağladığı 1980'lere kadar uzanıyor. (Entessar 2009) İran Devrim Muhafızları üyeleri, en az otuz yıl boyunca, Kürdistan Yurtseverler Birliği bağlantılı yetkililer

ve Peşmerge savaşçılarıyla ağlar ve kalıcı temaslar kurdular. En önde gelen kişilerden biri, genellikle Ağa Eghbali olarak bilinen Muhammed Hacı Ali Eghbalpour adlı İranlı bir yetkilidir. (Instiute for International and Strategic Studies 2019) Kendisi resmi olarak “İran temsilcisi” olarak adlandırılırken, Kürdistan Yurtseverler Birliği yetkilileri, Ağa Eghbali'nin 1980'lerden beri Peşmerge güçlerini eğiten bir İran Devrim Muhafızları komutanı olduğunu doğrulamıştır. Ağa Eghbali ve diğer İran Devrim Muhafızları yetkililerinin Irak Kürdistan Bölgesi'ne bağlı Peşmerge birimleriyle kurduğu uzun süreli bağlar, IŞİD'e karşı mücadelede bu güçlerle yakın koordinasyona ve Irak Kürdistan Bölgesi'nde İran destekli milislerin kontrolünü daha da sağlamlaştırmana yol açmıştır.

Türkiye'nin KDP'yi ve İran'ın KYB'yi desteklemesi, her iki ülkenin de rakiplerinin potansiyel genişlemesini sınırlamak için bunları kullanma olasılığını artırıyor. Türkiye açısından bu, PKK faaliyetleri hakkında bilgi toplamak ve operasyonlar yürütmek için bölgedeki Türk istihbarat varlığını artırmayı ve yakın çevrelerle avantajlı iş sözleşmeleri edinmek için Barzani ile olan dostane ilişkilerini kullanmayı içeriyor. İran açısından bu, büyük olasılıkla, Türkiye'nin İran'ın çıkarlarıyla çatışan çıkarlarının potansiyel genişlemesini, özellikle de Türkiye'nin enerji hakimiyetini geliştirme arzusunu sınırlamak için geniş ağını kullanmayı gerektirecektir. Bunun gerçek zamanlı bir örneği, Mart 2022'de İran Devrim Muhafızları'nın Erbil'de, KAR Group adlı bir şirketin sahibi olan ve iddiaya göre Türkiye yoluyla Irak Kürdistan Bölgesi'nden Avrupa'ya doğalgaz taşımak için Ankara ile birlikte çalışmayı planlayan Baz Kerim Barzanji adlı bir işadınının villasına füze atmasıyla meydana gelmiştir.

Ek olarak, KBY ile Bağdat arasındaki gelir yönetimi konusundaki anlaşmazlık, Irak Petrol Bakanlığı'nın Paris'teki Uluslararası Ticaret Odası Hakem Heyetine, Erbil'in bakanlığın onayı olmadan, Irak-Türkiye petrol boru hattı üzerinden petrol ihraç etmesine itiraz etmek için şikayette bulunduğu 2014 yılına dayanıyor. Bu konu, iki taraf arasındaki anlaşmazlığın önemli bir odağı idi. Irak içinde İran'a yakın olan taraflar, Irak Kürdistan Bölgesi'nin konumunu zayıflatmak için bu dosyayı istismar etmeye çalıştılar ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin mali kaynaklarını tüketerek ekonomik olarak baltalamaya çalıştılar. Bu girişimler sonucunda Paris'teki Uluslararası Mahkeme, 25 Mart 2023 tarihinde KBY'nin çıkarlarına aykırı bir karar verdi. Türkiye, Irak Kürdistan Bölgesi'ne, Irak'ı Akdeniz'deki Ceyhan limanına bağlayan Irak petrol boru hattı üzerinden petrol ihraç etmesine izin verdi ve bu karar, Irak Kürdistan Bölgesi'nden Türkiye'ye petrol ihraç sürecinin durdurulmasına ve bu da Irak Kürdistan Bölgesi için milyarlarca dolarlık hasara yol açtı.

Ninova Vilayeti'nde Türkiye-İran Rekabeti

Batı Irak'ın Ninova vilayeti, Türkiye-İran rekabetini daha da yoğunlaştıracak başka bir stratejik bölgeyi temsil etmektedir. Kaynak açısından bakıldığında, Türkiye ve İran'ın kendi doğal kaynakları ve enerji piyasası hakimiyet stratejilerinin bir parçası olarak güvence altına almak isteyecekleri Musul ve çevresindeki Ninova bölgesi petrol açısından son derece zengindir. Kaynaklara ek olarak, bölge Türkiye ve İran için sağlam bir jeostratejik öneme sahiptir. Bu bölge Türkiye için hayati önem taşıyor çünkü Irak'ın Ninova vilayetinin Suriye'deki PYD ağırlıklı Haseke vilayetiyle sınır paylaştığı göz önüne alındığında, vilayet, özellikle Sincar çevresindeki alanlar PKK savaşçılarının kalesi haline gelmiştir. Türkiye'nin

öncelikli endişesi, iki grup arasındaki potansiyel sınır ötesi para ve silah akışıdır. Türkiye için kaynak ve ulusal güvenlik konularına ek olarak, Musul ve Ninova vilayetinin çeşitli bölgelerinin de Türkiye ile güçlü tarihi ve kültürel bağları vardır.

Bu faktörler nedeniyle Türkiye'nin, fırsat kendini gösterdiğinde doğal olarak Musul'da önemli bir rolü yeniden kazanma emeli vardı. Irak Savaşı'ndan sonra, Musul'daki kapsamlı ekonomik yatırıma ek olarak Türkiye, yerel etkili siyasi liderlerle, en önemlisi de, Musul'u yönettikleri sırada Osmanlı yetkilileriyle arası iyi olan, önde gelen ve tarihi toprak sahibi bir ailenin soyundan gelen, Ninova vilayetinin eski valisi Atheel El Nuceyfi, ile bağlantılar kurdu. (Barchard 2015) El Nuceyfi, kendisini doğal olarak Türkiye'ye dost olmaya yatkın kılan atalarından kalma bağlarına ek olarak, Bağdat'taki merkezi hükümet otoritesine de son derece ihtiyatlı davranıyor ve Irak eyaletleri arasında gücü daha fazla adem-i merkezîyetçi hale getirmek istiyor; bu da, Irak hükümetiyle gergin bir geçmişe sahip olan ve yakın geçmişte KBY ile daha yakın işbirliğini, genellikle Bağdat'ı tamamen devre dışı bırakmayı hedefleyen politikalar izleyen Türkiye için fayda sağlayacak bir politikadır (Stein 2016).

Türkiye'nin Musul ve Ninova vilayetindeki nüfuzu, değişen siyasi yapı ve yeni askeri aktörler nedeniyle bölgede IŞİD'in yükselişi ve yenilgisinden sonra büyük ölçüde zorlandı. IŞİD, 2014 yazında Musul şehrini ele geçirdikten sonra, İran, hâlihazırda Irak'ta yoğun olarak bulunan çeşitli milis birimleri aracılığıyla, bölgede IŞİD ile savaşan birçok aktörden biriydi. IŞİD'in Musul'u ele geçirmesinin ardından Irak silahlı kuvvetlerinin firar etmesi, bir güvenlik boşluğu oluşmasına imkan sağladı, bu boşluğu İran'ın

nihai desteğine ve kontrolüne sahip, gevşek bir Şii milis şemsiyesi olan Halk Seferberlik Birlikleri (HSB) doldurdu. Musul'un İran'ın Suriye'ye giden kuzey yolu üzerindeki bir lojistik merkez olarak stratejik konumu göz önüne alındığında, İran destekli gruplar IŞİD sonrasında bölgede kaldılar ve Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi nüfuzunu yeniden kazanma emellerine meydan okudular. Siyasi cephede, Türkiye'nin Ninova'daki konumu, El Nuceyfi'nin iktidardan istifa etmesiyle de önemli ölçüde zorlandı.

Ninova vilayetinde kalıcı bir Şii milis varlığına ek olarak, Türkiye başka bir güvenlik sorunuyla mücadele etmek zorunda kaldı: PKK ve bağlantılı grupların bölgede, özellikle Sincar'da artan varlığı. PKK'nın Sincar'da artan varlığı, IŞİD'in Sincar'daki Yezidi topluluğuna yönelik kitlesel mezalimi sırasında IŞİD'e karşı savaşmasının ardından pekişti. Yezidileri Sincar'dan tahliye çabaları Amerikan ve NATO hava gücü tarafından desteklenirken, İranlı milisler Sincar bölgesindeki PKK ile temaslarını aktif olarak artırdı. Halk Seferberlik Birlikleri, diğerinin bölgedeki varlığını zımni olarak kabul etmenin yanı sıra, PKK ile bağlantılı bazı yerel savaşçıları, özellikle de 80. Tugayı saflarına dahil etti. Bu Halk Seferberlik Birlikleri-PKK ittifakı, 2022 baharında, Türkiye'nin Ninova bölgesindeki PKK militanlarını hedef alan ve Türk askeri birimlerinin de İran destekli milis birimlerinin saldırısına uğradığı Pençe Kilit Operasyonu sırasında daha net görüldü. (Knights and Hamdi 2022) Şubat 2023 gibi yakın bir tarihte, İran destekli bir milis grubunun Türk Zilkan askeri üssüne en az sekiz roket atmasıyla İran, Ninova'daki Türk varlığına karşı eylemlerini artırdı. (Salar 2023)

İran, Ninova vilayetindeki varlığını önemli ölçüde artırmış ve PKK ile Türkiye'nin nüfuzunu kontrol altına almasına yardımcı olan bir ittifakın

tadını çıkarırken, bazı faktörler de İran'ın bölgedeki hakimiyetini zorlaştırmaktadır. Ninova'nın şu anki valisi Necim El Ceburi, Türkiye ile El Nuceyfi gibi yakın bir ilişkisi olmasa da, Irak ordusunda bir kariyere sahip ve daha önce Irak'ta ABD ordusuyla yakın çalıştı. El Ceburi, kısa bir süre önce, kendisi ile El Nuceyfi arasında vali olarak görev yapan Ninova vilayetinin önceki İran yanlısı valisinin yerini aldı. El Ceburi, vali olarak, Musul ve çevresindeki milislerin varlığını bastırmak için çalışıyor. Türkiye'ye yakın olmasa da bölgedeki PKK sığınaklarını hedef alarak Türkiye'ye karşı kayıtsız bir tavır sergiledi. (Ali 2021) Yeni valinin varlığına ek olarak, milislerin morali ve örgütsel sorunları da Ninova'da İran milislerinin hâkimiyetinin devam etmesi için bir zorluğu temsil ediyor. İran'ın Musul'daki emellerinin arkasındaki en önemli stratejistlerden biri olan General Kasım Süleymani'yi öldüren ABD'nin 2020 hedefli hava saldırısı, Irak'taki mevcut milis yapısını güç mücadelelerine, parçalanmaya veya giderek zayıflamaya karşı savunmasız hale getiren bir liderlik boşluğu yarattı. Ninova'daki hem Türk hem de İran sınırlamaları göz önüne alındığında, iki taraf muhtemelen hakimiyet için bir çıkmaza düşecek. Bu zorunlu çıkmazdaki değişiklikler, Irak'ın siyasi durumundaki değişikliklere bağlı olarak Türkiye'nin veya İran'ın lehine dönebilir.

Şu anda, İran'ın Ninova vilayetindeki nüfuzunu artırabilecek siyasi faktörler var. Irak'ın yeni Başbakanı Muhammed Şiya El Sudani, İran yanlısı siyasi koalisyona mensup ve daha önce İran'a da son derece yakın olan Nuri El Maliki hükümetinde görev yaptı. Buna ek olarak, El Sudani kabinesi, Asa'ib Ehl-i Hak milislerinin eski sözcüsü de dâhil olmak üzere eski HSB üyelerinden oluşmaktadır. Böyle bir hükümet, Ninova'da milis varlığını bastırma ve İran hâkimiyetini yeniden kurma planlarını tersine çevirebilir.

Ninova, doğal kaynakları ve jeostratejik konumu nedeniyle Türkiye ile İran arasındaki bir başka ekonomik rekabet alanıdır. Ninova'nın Suriye'ye yakınlığı İran için ekonomik açıdan önemlidir, çünkü İran Devrim Muhafızları'na bağlı ticaret adamlarının Suriye'ye erişmesi için bir yol görevi görmektedir. Devam eden yaptırımlar İran için meseleyi zorlaştırırken, Ninova ekonomik açıdan önemlidir çünkü Suriye'nin Akdeniz kıyılarına giden herhangi bir potansiyel boru hattı muhtemelen Ninova'dan geçecektir. Türkiye de bu bölgeye ekonomik olarak büyük yatırımlar yapıyor.

Ayrıca Türkmen meselesi, Türk tarafının her zaman Türkmenlerin haklarının verilmesinin ve siyasi süreçten dışlanmamasının önemini vurguladığı Irak'ta Türkiye'nin ilgisini uyandıran en kritik meselelerden biridir. Ancak, Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikaları onların desteğini almaya yol açmamıştır. Aksine Şii Türkmenler, ideolojik tarafı etnik tarafa tercih etmelerinin bir sonucu olarak Irak içindeki İran politikaları doğrultusunda hareket etme eğiliminde olmuşlar ve İran da, Bağdat'ın politikaları üzerindeki aktif rolü ve önemli etkisi sayesinde Şii Türkmenleri Irak'ta onları koruyabileceğine ve haklarının garantörü olabileceğine ikna etmeyi başarmıştır.

Türkiye-İran rekabeti, Türkmenleri kazanma meselesiyle sınırlı değildir, İran'ın 2017 referandumunun yansımalarından sonra tamamen elde etmeyi başardığı stratejik Kerkük kentindeki varlığı, nüfuzu ve Irak Kürdistan Bölgesi'nin Kerkük dahil olmak üzere, tartışmalı bölgeler üzerindeki kontrolünü kaybetmesi gibi daha birçok meseleye etki etmektedir. Irak Kürdistan Bölgesi'nin kaybı ve ardından Erbil'in zayıflaması nedeniyle Türkiye nispeten rahatlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Irak'taki çıkarları da İran nüfuzunun genişlemesinden olumsuz etkilenmiştir.

Sonuç

Türkiye ve İran resmi bir diplomatik ilişki sürdürürken ve birbirleriyle güçlü ekonomik ilişkiler sergilerken, Ortadoğu'nun değişen jeopolitik durumu, Türkiye ve İran'ın önemli güçler olmak istediği yeni bir bölgesel düzen yaratmaktadır. Türkiye ve İran bölgedeki güçlerini artırmak istedikçe tarafların siyasi ve ekonomik nüfuz mücadelesi nedeniyle, özellikle Suriye ve Irak'ta kaçınılmaz bir rekabet oluşuyor. Bununla birlikte, iki taraf arasındaki jeopolitik rekabete rağmen, Ankara ve Tahran'ın birbirlerine karşı dengeli bir yaklaşım izlemeleri muhtemeldir. İlişkilerinde çeşitli meseleleri bölümlere ayırma konusunda süreklilik için baskı yapmaları da çok muhtemeldir. Bu nedenle, iki ülke arasında bir konvansiyonel savaş olasılığı düşük olsa da, vekil gruplar aracılığıyla çatışmalar ve kaynak kontrolü için agresif rekabet, bu rekabetin gerçekleşmesi için muhtemel yollardır.

Bununla beraber, hem Ankara'nın hem de Tahran'ın, ilişkilerindeki ayırt edici 'dosyalara/bölümlere ayırma' özelliğinin sınırlarını zorladıkları açık. Bir zamanlar iki tarafı birbirine bağlayan faktörler buharlaşmakta ve anlaşmazlık alanları artmaktadır. Ayrıca taraflar arasındaki rekabetin coğrafi alanı genişlemektedir. Bunun üzerine Türkiye ile Ankara arasındaki ticaret hacmi azalmaktadır. Sonuç olarak, önümüzdeki dönemde başta

Suriye ve Irak'ta olmak üzere, iki güç arasında daha açık bir jeopolitik rekabetin yaşanması muhtemeldir.

Yazar Hakkında

Berk Özmeral, George Washington Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler alanında lisans derecesine ve Denver Üniversitesi'nden Uluslararası Güvenlik alanında yüksek lisans derecesine sahiptir.

Kaynakça

- Alghadawi, Abdullah. 2021. *Middle East Institute* . September 24 .
<https://www.mei.edu/publications/fourth-division-syrias-parallel-army> .
- Ali, Sura. 2021. *Rudaw*. January 27 .
<https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/270120211>.
- Al-Madoon . 2019. *The Syrian Observer* . July 29.
<https://syrianobserver.com/news/51975/russian-tries-to-pull-fourth-division-away-from-irans-hands.html>.
- Asbarez. 2010. *Asbarez*. November 8 . <https://asbarez.com/turkey-posturing-to-create-middle-east-free-trade-zone/>.
2022. *ATHR Press* . August 15.
<https://syrianobserver.com/news/78110/more-foreign-investments-to-syria-establishment-of-iranian-lebanese-companies.html>.
- Barchard, David. 2015. *Middle East Eye*. December 14.
- Building Markets. 2020 . *Turkish-Syrian Business Partnerships, Part II*. New York : Building Markets .
https://buildingmarkets.org/sites/default/files/pdm_reports/turkish_syrian_business_partnerships_part2.pdf.
- Dri, Karwan Faidhi. 2022. *Rudaw*. February 4.
<https://www.rudaw.net/english/middleeast/040220221>.
- Entessar, Nader. 2009. *Middle East Institute*. January 29.
<https://www.mei.edu/publications/kurdish-factor-iran-iraq-relations> .
- Gnana, Jennifer. 2017. September 28. <https://www.meed.com/iran-build-refinery-syria> .

- Haber Turk . 2021. February 21. <https://www.haberturk.com/kuzey-iraktan-inci-ile-gaz-ithalati-2590708-ekonomi>.
- Hamidi, Ibrahim. 2019. *Asharq Awasat* . September 6 . <https://english.aawsat.com/home/article/1889836/irgc-affiliated-company-operate-mobile-service-network-syria>.
- Hardan, Mohammed. 2022. *Al-Monitor* . June 17 . <https://www.al-monitor.com/originals/2022/06/kurdish-syrian-iranian-forces-coordinate-ahead-turkish-operation>.
- . 2022. *Al-Monitor*. June 17. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/06/kurdish-syrian-iranian-forces-coordinate-ahead-turkish-operation>.
- Hassan, Mohammed, and Samer al-Ahmed. 2022. *Middle East Institute* . March 24. <https://www.mei.edu/publications/irans-growing-presence-syrias-al-hasakah-poses-direct-threat-us-forces> .
- Institute for International and Strategic Studies. 2019. *Iran's Network of Influence in the Middle East* . Washington : Institute for International and Strategic Studies.
- Knights, Michael, and Malik Hamdi. 2022. *Washington Institute for Near East Policy* . July 22. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/claiming-without-claiming-iraqi-militia-responses-turkish-attacks>.
- Lukyanov, Grigory. 2017. *Russian International Affairs Council* . June 16. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/the-fifth-assault-corps-back-to-order-in-syria/> .
- Mathews, Sean. 2021. *Middle East Eye* . December 31 . <https://www.middleeasteye.net/news/syria-russia-tolerates-israel-air-raids-little-appetite-restrain-iran> .

- Mohammed, Hasan, and Samer al-Ahmed. 2022. *Middle East Institute* . March 24. <https://www.mei.edu/blog/alwjwd-alayrany-fy-alhskt-alswryt-dwr-mtnamy-wmsdr-thdyd-mbashr-llqwat-alamrykyt>.
- Nofal, Walid Al. 2022. *Syria Direct* . May 4 . <https://syriadirect.org/amid-war-in-ukraine-russia-withdraws-and-iran-expands-in-syria/> .
- Sahinkaya, Ezel. 2022. September 26. <https://www.voanews.com/a/turkey-signals-possible-rapprochement-with-syria-/6763615.html> .
- Shafan, Ibrahim. 2022. *Syria TV*. March 30. <https://www.syria.tv/%D8%A7%D9%84%D8%BA%D8%A7%D8%B2-%D9%88%D8%B7%D8%B1%D9%8A%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D9%88%D9%85%D8%B3%D8%AA%D9%82%D8%A8%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A9-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D9%82%D8%B7%D8%B1-%D9%88%D8%A>.
- Sinaee, Maryam. 2021. *Iran International*. April 12 . <https://www.iranintl.com/en/20211204048763>.
- Solomon, Erika, and Najmeh Bozorgmehr. 2018. *Financial Times*. February 13. <https://www.ft.com/content/f5129c30-0d7f-11e8-8eb7-42f857ea9f09>.
- Stein, Aaron. 2016. *Atlantic Council*. October 12. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/behind-erdogan-s-dismissive-statements-to-iraq-s-prime-minister/>.
- Taghreeb News. 2021. *Taghreeb News Agency* . August 9 . <https://www.taghribnews.com/en/news/514557/iran-constructs-power-plants-in-syria>.

- Tastekin, Fehim. 2018. *Al-Monitor*. June 7. <https://www.al-monitor.com/originals/2018/06/turkey-syria-exports-revived-under-shadow-of-war.html> .
- Temizer, Murat. 2018. *Anadolu Agency* . October 3. <https://www.aa.com.tr/en/energy/coal/iran-signs-deal-to-build-540-mw-power-plant-in-syria/21831>.
- The Arab Weekly. 2021. *The Arab Weekly* . April 12. <https://www.thearabweekly.com/preoccupied-ukraine-war-moscow-nudges-turkey-syria-improve-ties>.
- Wahab, Bilal. 2017. *Washington Institute for Near East Policy* . February 6. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-warming-relations-pkk-could-destabilize-kr>.
- Westall, Sylvia, and Suleiman Al-Khalidi. 2015. *Reuters* . July 8 . <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-iran/syria-ratifies-fresh-1-billion-credit-line-from-iran-idUSKCN0PI1RD20150708>.

RAMAN

FOR RESEARCH AND CONSULTANCY

رامان للبحوث والاستشارات

RAMAN CENTER

info@ramancenter.org